

**Karmelo Etxegarai jaunak, Euskaltzaindian sartu zan
egunean irakuritako lana. Azpeiti'ko Udal-etxean 1925'**
===== **garen Garagarila'ren 25'an.** =====

Euskaltzain jaunak :

¿Nola nik aditzera eman, nola nik erakutsi zer ta nolakoa dan nik zuentzat biotzean daukadan eskerfatsuna? Nere itzak azaltzen dutena baño, nere biotzak azaldu nai lukeana asko geiago da. Eskeñak zuen artera ekañi nazutelako ; eskeñak nere sañerako itzaldia egiteko oñenbeste ta oñenbeste egunetan itxodon didazutelako : eskeñak, nere itzaldi au entzuteko, Azpeiti'ko eñira etoñi nai izan dezutelako. Emen, Azpeitia'n jaio nintzan : emen entzun nuen, itzegiten ikasi baño len, gure euskera zañ maite maitagañia. Emen inguruan dauden mendiak, nik lenengo ikusi nituen mendiak dira. Aurtzaroko oroipenak Azpeiti'ko oroipenai itsatsita daude neretzat. Urte asko dira, emendik atera nintzala; ordea, urteak ez dute, nere biotzean Azpeitia'rentzat sututa dagoen maitetasuna itzaltzeko indañik. Eta Euskaltzaindian, zuek ala nai izan dezutelako sañtu beañ dedanean, Azpeiti'ra sañera ori egiteko ni ekañtzea, nere biotzarentzat oso pozgañia da. ¿Nola nik zuei beañ bezela eskeñak eman, ni poztutzeagatik, ni geiegi goratzeagatik, zuek egiten dezutena nere begien aũrean dakustenean? Itzak ez diotena, biotzak dio; ala, gauza bat, bene-benetan, eskatu nai nizuteke : nere eskeña nolakoa dan jakin

nai badezute, nere ezpañetatik ateratzen diran itzak ez aintzakotzat aítzeko; ez dira itz oiek, baizik nere biotzak esan nai lituzkeanak, nere eskeritasunaren erakusgarí.

Zuen artera natořenean, utsune aundi bat arkitzen det alde batera eta bestera begiratuta. Ez dago emen zuen artean, Euskera'ren alde, Euskalería'ren alde, eta Euskaltzaindiaren alde, ainbeste eta ainbeste lan egin zuen Eleizalde maitea. Buruz arģia, biotzez aundia, adiskide benetakoa, biotzean zeramana ezpañetatik ateratzen zuen gizon zintzoa, idazlari bikaña, bere Euskalerí kutuna goratzearen, al zezakeana egiteko, beti prest zegoen. Goratu nai zuen gure Euskalerí maitea, bai : ordea, Jaungoikoagana dijoazen bide-etatik goratu nai zuen. Bide oietatik atera bear bazan Euskalería'ren izena zabaltzeko, bere aberastasunak geitzeko, jez Elizalde'gana joan berak ořetarako lagunduko zuen usteant ez orixen. Emen bildu geran guztiok ez giñan beti, Eleizalde'k esaten zuenari eta Eleizalde'k egiten zuenari baimena emateko eran : ħnorekin geřtatzen da ori, gaurko egunean gizon bakoitzak beste guzietatik aldendua ta berezitua badirudi? Ordea ħnork eta noiz, ez ezagutu Eleizalde'ren zintzotasuna? ħnork eta noiz ez ezagutu, Eleizalde, gure Euskal-erí maite maitagaríaren seme bikaiñ-bi-baiñenetakoa zala? Oraindik gaztea zan gugandik aldendu zaigunean.

Bere bearen giñala uste genduenean joan zaigu. Gure biotzean utzi duen samintasuna eta zuen artean, Euskaltzain jaunak, utzi duen utsunea, aundiak, benetan aundiak dira. Eta utsune ori betetzeko, neri otsegin didazute. Nik ezin bete nezake utsune ori. Eleizalde-k egiten zuena nik ezin egin nezake. Ořetarako, nik ez ditudan gauza asko bear nituzke, eta oien

artean, aspaldi nigandik iges egindako gaztetasuna. Ni zein naizen dakizutela, izendatu nazute : ala, nai nukean guztia zuei laguntzeko ezin egin banezake, nerea bakarrik ez da erua : nerekin batera zuek ere erudun zerate, nere bila etori zeratelako.

Eleizalde'ren utsunearekin batera, beste utsune bat badakust emen, nere biotzarentzat samingafia, Euskaltzaindia sortu zanean, lenengo izendatuko euskaltzainen artean, euskeralari bat bazan, euskeraz idazten zutenen artean gaiñ-gañekoa, irakurgai ezin ta edera-goen egilea; gazte-gaztetatik, nere biotz-biotzeko adiskide eta anaia bezela zan Txomin Agiré. Laster joan zan ura, ere, gure artetik. Eriotzak, ez du, ordea, Euskaltzaindian utzi zuen oroitzua inoiz ere amaituko. Eta nik orain diotana egia dala jakin nai duenak, ez du, Euskaltzaindiak orain bi ilabete aritu dituen erabakiai begiratu baizik.

¡Eleizalde! ¡Agiré! Bata, Gipuzkoan jaio, eta Bizkaian bizi zana. Bestea, beriz, Bizkaian jaio, eta Gipuzkoan bizi zana. Ni, ere, Gipuzkoara jaiotzaz, Bizkaian, eta bizkaitaren artean nago ogei ta geiago urte oetan.

Eta nere saierako itzaldia egin bear nuenean, gauza oek burura etori zitzaizkidan, eta, ala, Gipuzkoan jaio, eta Bizkaian bizi, eta bizkaitarez idatzi zuten euskaltzale batzuen gañean zerbait esatea egoki izango zala, gogoak eman zidan.

¿Badakizute nor diran euskaltzale oiek, Euskaltzaindia sortu baño lenagoko euskaltzain oiek? Mogeltañak. Markiññarak izkelkiz, jaiotzaz, ere, Markiññarak izango zirala uste nuen, orain bost edo sei urte arte. Orduan jakin nuen nongoak ziran, eta orain esango dizutet zuei, nik orduan ikasi nuena.

Euskeralarien artean bere burua jaso duten Mogel-

tañak, iru dira : Juan Antonio, Juan Ignazio eta Bizenta. Juan Ignazio eta Bizenta anai-árebak ziran, eta Juan Antonio bien osaba.

Mogel'tañak, jatoñiz, etziran euskaldunak : beren sustraia, Logroño aldetik, érderaz *Rioja* esaten zaion tokitik zetoñen. An, Alfaro'n jaioa zan Mogel-tañ Andres. Domingo, Andres-en semea, *Ruesca* deritzaion *Calatayud* inguruko eñi txikian jaio zan, 1686-ko Lotazilaren 23-an.

Domingo au, osalari egin ta Markiñara etoñi zan, ez dakit Markiñako osalari izendatu zutelako, edo osalaritza ori irabazteko ustean. Eta emendik dator, Mogel'tañen Markiñarñasuna.

Juan Ignazio, Domingo'ren semea, Markiña'n jaio zan, eta Xemein'en ezkondu, Gabriela Ignazia Urkiza'rekin.

Juan Ignazio, ere, osalari egin zan. Gero ikusiko danez, Mogel'tañak, osalari edo apaiz izateko jaio ziran, au da, ariman edo gorputzean ditugun gaitzak sendatzeko.

Juan Ignazio, Markiña'n baño beste toki batzuetan geiago agerñtzen zaigu. Salbatieña'n (au da, Arabako Agurain) ere, bizi izan zan, eta gero Eibar'a joan zan eta Eibar'ko osalari zala, an jaio zitzaion bere seemeen artean bikaiñena eta guretzat gogoangariena : len aitatu degun Juan Antonio euskeralaria 1745-eko Lotazila'ren 6'an jaio zan. Andik lau urtera, bere aita Eibar'tik Deba'ra joan zan, Deba'ko osalari izendatu zutelako, eta bere gurasoakin Juan Antonio, ere, Deba'ra joango zan noski.

Deba'n zer egin zuen ez dakigu. Amaika urte zituenerako Markiña'ra joango zala uste det, berak amaika urte zituenean, bere areba Manuela Markiña'n jaio zalako. Geroxeago, andik ogei bat urtera, Mañ-

kiña'n bi Mogel osalari ziran, aita-semeak, Peñaflorida'ko Kondeak, Alaba bitoriai edo gazteiztafari egin zion eskutitz batean zionez. Mogel oiek Juan Antonio-ren aita eta anaia izango zirala uste det nik.

Juan Antonio'k etzuen bere aita eta aitonaren antzera, osalari izan nai. Jaungoikoak eleizara otsegiten zion, eta apaiz egin zan, eta 1788-garen urtetik Xemein'go Eleizako buru bezela agertzen zaigu. An bertan il zan 1804-ko Oñilaren 11-an, 59 urtekin.

Juan Jose Mogel, Juan Antonio'ren iloba, eta besoetako zan, eta Juan Antonio'k euskeraren alde asi zuen bidean auera joan zan. Juan Jose, Deba'n jaiotako zan, 1781'ko Joñilaren 26'an. Au, ere, apaiz egin zan, eta bere osabaren antzera, Xemein'go eleizako buru, 1811'tik asi, eta 1849 arte, 1849'ko Uztaren 20'an il zan.

Bizenta, Juan Jose'ren afeba, 1782-ko Garagañila'ren 6'an, Azkoiti'n jaiotako zan, orduan bere aita Juan Ignazio, len Deba'ko osalari zana, Azkoiti'ko osalari zalako. Andik laster, osalari au il zan, eta Bizenta, Azkoiti'tik Marña'ra eramango zuten noski. Eleuterio Basozabal'ekin ezkondu zan, eta alargunduta gero, Abando'n il zan, 1854'ko Bagailaren 29'an.

Non eta noiz jaiotako ziran, eta non eta noiz il ziran euskaltzale Mogel'tarak ora or, itz gutxitan esan ta. Orain euskeraren alde, Mogel'tar oiek, zer lan egin zituzten ikusi dezagun.

Juan Antonio'ren burutik atera eta Juan Antonio'k idatzitakoak, nik dakifala, oek dira :

«Cristinaubaren Jaquinvidea, aita Astete-c erderaz eguina ceñetan agurta ta adierazoteñ dirian itaune ta erantzutetan gure fedeco gauzaric biarrenac. Ipini eban bizcaico eusqueran D. Juan Antonio Moguel ta Urquiza Marquinaco Curiac.»

Idazti au, askotan argitaratu zan: lenengo, Bitoria edo Gazteiz'en, 1805'gaŕen urtean.

Norbaitek laburŕtuta, idazti au berau, beste izen batekin, ere, argitaratu zan. Laburtu zuena Mogel ez izanaŕen, Mogel'en lanak izendatzen diranean, ezin aitatu gabe utzi diteke. Etzioten, Mogel'ek bezela *Kristinaubaren jakinbidea* deitu : beste izen beŕi bat ipiŕi zioten eta izen onekin asko zabaldu da. Ara nola deitu zioten :

«Cristiŕiau dotriŕnea, bere esplicacino laburragaz itaune eta eranzueracaz, Aita Asteteren liburuchutic aterea Bizcaitar barrucuentzat.»

Mogel'ek berak egiŕia, beste iŕoren laguntza gabe, da beste lan edeŕ au :

«Confessio ta Comunioco Sacramentuen gaŕean eracasteac edo cembat gauza lagundu behar dien Confesio ta Comunioari ongui eguiŕiac izaiteco. Ateratzen du arguitara Guiputz itzqueran cristau euscaldunen onerako D. Juan Antonio Moguel ta Urquizac : Marquinaco cura edo anima-zaiac. Bear bezela.»

Au ere, bein baŕio geiago argitaratu da: Iruŕian, lenbizi, 1800'gaŕen urtean.

Ara orain beste lan gogoangari bat, Mogel-entzat noski zaletasunik aundienarekin egintakoa, bere euskera maitea gauza altsu eta edeŕak esateko gai zala erakutsi naian :

«Versiones bascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos o demostraci3n pr3ctica de la pureza, fecundidad y elocuencia del idioma Bascuence contra las preocupaciones de varios Escritores extraŕios, y contra algunos vascongados que s3lo tienen una noticia superficial del idioma patrio, por D. Juan Antonio de Moguel y Urquiza.»

Salustio, Quinto Curcio, Ciceron, Tácito eta *Tito Livio*-k latinez esaten zutena, gure Mogel-ek euskeratu zuen lan ontan. Eta egin zuenarekin, bi gauza erakutsi zizkigun: euskera maite zuela, eta euskeraz bazekiela. Beste gauza bat ere erakutsi zigun! euskeraz, danik eta gauzarik goienak esateko lenengo lenengo bear dana, euskeraz jakitea dala. ¿Nola ezer esan euskeraz, euskeraz ez dakienak?

Eta euskeraz zekielako, besteak ere, bere gisa euskeraz egitea nai zuen. Eta orientzat 1803'garén urítean, Gazteiz'ko Larunbe'ren etxean, beste idazti au argitaratu zuen:

«Estudios gramaticales sobre la lengua euskara, por D. Juan Antonio Moguel.»

Ez dakigu Juan Antonio'rena ote zan, edo bere iloba Juan Jose'rena ote zan, Humboldt aundiak aita-tzen duen beste lantxo bat:

«Nomenclatura de las voces guipuzcoanas, sus correspondientes vizcainas y castellanas para que se puedan entender ambos dialectos.»

Juan Antonio'renak ziran ere, bere iloba Bizenta'ren ipui onen artean sartu ziran, zortzi, itz neurítuetan egiñak. Ipui oiek, 1804'an argitaratu ziran lenbizi, eta geroxeago esango det zerbait, nondik artuak eta zer-tako idatziak ziran erakusteko.

Soraluze'k esan zuenez, Mogel'enak ziran 1816 argitaratutako elkaritz batzuek. Nik ez ditut ikusi eta bereak ziran edo ez ezin esan nezake.

Bera il ta askoz geroago, azaldu dira Juan Antonio Mogel'en idatzirik onenetakoak. Bata, 1854'an; bestea, 1881'an.

Lenengoa au da:

«*Cartas y disertaciones de D. Juan Antonio de Moguel sobre la lengua vascongada*. Au, Garibai'

ren esangiakin, *Academia de la Historia*'k argitaratutako liburu batean arkitzen da. Liburu oren izena ona emen.

«*Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia. Tomo VII.--Memorias de Garibay.--Refranes vascongados, recogidos y ordenados por Esteban de Garibay y Zamalloa.—Observaciones hechas a estos refranes por D. José de Aizquivel.—Cartas y disertaciones de D. Juan Antonio de Moguel sobre la lengua vascongada.*»

Eta bestea (eta bera irakuñi-ta, burura etoñi zaizkidan oarñera batzuek, geroago ikusiko dituzute) da onako au :

«*El Doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte, o diálogo entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan. Obra escrita por el presbítero D. Juan Antonio Moguel. Durango, 1881. Elizalde.*»

Oraindik geroago, Aita Zabala'k utzitako ipuiak, gure adiskide eta euskaltzain Urkijo'k, bere *Revista Internacional de los Estudios Vascos* deritzaionan argitaratu zituenean, Zabala'ren ipuien artean, Mogel' en ipui batzuek agertu ziran. Arkibidean esaten zanez Juan Antonio Mogel'en ipuiak, onako oek ziran :

- 1.—Atso ezain, burua eder egiten ebana.
- 2.—Andra alárguna, ta olo arautzagilea.
- 3.—Olo soñularia ta lapurak.
- 4.—Otso garxotua ta aidi asko yakiña.
- 5.—Katu padaña ta eiztariak.
- 6.—Bela gaizkiñ txikia, otso gaizkiña andia ta gizona.

7.—Katamotz uzu kaiolatua, ta txakur'etse-yagola askatua.

8.—Basaurde garaun bagakoa.

9.—Aume ondo azia ta otso galtzalea.

10.—Txakur'-katu adiskideak.

11.—Añantzalea ta txibi bakaña.

Goazen oraiñ Juan José Mogel'en idazkirik ezagunenak gogoratzeraz.

Osabak erakutsi zion bideari jañaituaz, onek, ere, euskeraz idatzi zituen lan eder' ta egokiak.

Oetako bat, nik dakitala, gitxienez lau aldiz argitaratu da. Lenengo, Bilbon, 1816'gar'en urtean, Apraiz'en etxean. Baseñitar'en onerako egindako liburu au, lau bide' argitaratua izan a'ren, ez da orain non nai arkitzen. Ara nola izendatu zuen bere egileak edo bere argitaralariak :

«Baserritar nequezaleentzaco escolia edo icasbi-diac, guraso justu, ta jaquitun familia ondo azi ebeneen exemplu, ta eracutsijetan. Emoten dau arguitara, Vizcaico eusqueran, J. J. M. M. C.

Andik lau urtera, Juan José Mogel'en beste liburu bat argitaratu zan. Onako au :

«Egunoroco lan on ta erregubac meza santuba ondo enzuteco : cõnfesino eta comuniyoa biar-dan leguez eguiteco prestaera eta zucen bidiaç, etc., etc. Emoten ditu arguitara Vizcaico nequezalien adisquide batec.

Mogel'ek bere izenik etzuen azaldu, lan eder' au argitaratzean. Bere burua goratu-naiak etzion lanerako indar' eman. Irakur'learen zoriona bilatzen zuen : ez bere aunditasuna, edo obeto, egokiago esateko, ez bere aundikeria.

Bere osabaren antzera, Juan Jose Mogel'ek erderaz, ere, idatzi zuen; baña erderaz idatzi a'ren, euske-

rari zegozkion gauzak argitzearen ondoren zebilen. Ez dago ori jakiteko, bere idatzia nola izendatzen zan ikusi baizik. Ara :

«*Plauto bascongado o el bascuence de Plauto en su comedia Poenulo, acto 5.º, escena 1.ª, y la impugnación del Manual de la lengua vasca por Lecluse, por el presbítero D. Juan José Moguel.*»

Il ta askoz geroago, Mogel onen idatzi bat argitaratu zan, eta ez bakañik bizkai-izkeran, bai ta ere Gipuzkoa'ko izkelkian. Gipuzkoárez azaldu zanak, izen au zerainan :

«*Mayatzeko loreetako itz-aldijak. J. J. Moguel.*»

Eta bizkaitárez agertu zanak, beste onako au :

«*Mayatz-illeraco berba-aldijac.* Marquiñaco ari-ma zai Juan Jose Moguel Jaunac bere azquen urteetan izcribatuac. Biar dan bai emonaz. Tolosan. 1885 Lopez'en moldizteguian.»

Peru Abarka'k dakarzkigun irakaskintza batzuek gogoratu baño len, Bizenta Mogel'ek, euskeraren alde eta euskera zabaltzeko zer egin zuen esan nai nizuteke.

Euskaltzale guztien artean, Bizenta oso ezaguna da, ipui eder batzuek egin zituelako. Ipui oriek, bere burutik ateratakoak etziran : Esopo'k egin zituen'atik artu, ta eroso euskeratuak, bai. Euskalerian, ez ezik, erdal-erietan, ere, ipuirik geienak, Esopo'renetatik itzuliak. Esopo'k berak ¿bere burutik soñtu ote zituen? ¿edo beste norbaitenetatik añtu? Dana dala, Bizenta Mogel'ek, euskaldunentzat onak izan zitezkeala uste zuen, eta ala uste zuelako, poliki poliki nekazari-entzat, nekazariak aditu zezakean eran ipiñi zituen. Ipui oek euskeratzean eta argitaratzean zer gura zuen, zer bilatzen zuen, Bizentak berak, argi eta garbi, esaten digu. Entzun :

*Ipui onac, ceintzuetan arquiteco dituzten euscal-
dun necazari eta gazte guciac, eracaste ederrac
beren vicitza zuzentzeco. Ematen ditu euscaraz ar-
guitara, ume eta necazariantzat doña Vicenta Anto-
nia Moguel ta Elguezabalec. Donostian. Antonio
Undiano liburuguillearen echean 1804-garren urtean.
Bear becela.*

Beŕogeitamar ipui sartu zituen Bizenta'k mordoska eder ontan eta azkenik bere beŕogeitamar ipui oetzaz gañera, bere osabak, itz neurŕuetan egindako zortzi ipui jaŕi zituen.

Bizenta'k, ere, Aita Zabala'ren ipuiakin batera azaldu zan beste ipui bat egin zuen. Ara ipui onen izena :

*Peru atxuŕlari alpeŕagaz, Joane nekazale zin-
tzoaren atŕteko berbaikuntzea.*

Luziano Bonaparte'k diona egia bada, Bizenta Moguel'ek euskeratu zuen, 1820'an, Bilbon azaldu' zan idatzi bat, erderaz Luis Maria Borbon, Toledo-ko janzkoŕdun edo Kaŕdenalak egiña. Izen onekin argitaratu zan idatzi ori :

«Carta Pastoral del Cardenal Luis de Borbón, Arzobispo de Toledo, Primado de las Españas, a su Diócesis en 15 de Mayo de 1820. En castellano y vascuence.»

Bizenta'k bere ipuietan, edo egokiago esateko, bere ipuien itzaurean erakusten digun zerbait gaur gogoratzea, beaŕ bada gaizki ez litzake etoŕiko. Baña Bizenta'k diona beste baterako uztea obeto izango dala derizkiot, gaur nere itzaldia geiegi ez luzatzeko. Gaurko, *Peru Abarka*'rekin naikoa degu, *Peru Abarka*, orain eun urte ta geiago egiña izan aŕen, orain ere, an erakusten zaiguna bene benetan egia dalako.

Beseñtárák ziran, orduan euskeraz egokien mintzaten ziranak : orain ere, bai. Aundinaiak ziran orduan Maisu Juan'en antzekoak, euskera azpiratu nai zutenak, berak euskeraz ezer ongi esaten asmatzen etzutelako. Gaur, ere, ori bera gertatzen da. ¡Zenbat eta zenbat Maisu Juan ezagutzen ditugun! Euskeraz ongi ikasi nai duenak, euskeraz egoki itzezin nai duenak, euskeraz, itzak nola elkartu bear diran jakin nai duenak, Maisu Juan'en antzekoetatik gauza gutxi ikasiko du. Beti euskeraz mintzatu diran baseñtáretatik, berak uste baño geiago ikasi lezake. Bein baño geiagotan, Euskerak garo-usaia duela nik esan izan det. Eta orain ere, garo-usai ori berekin du, eta Jaungoikoak ala nai badu, nere iritiz emendik aurrera, ere, izango du.

Peru Abarka irakasle ona da. Euskeraz nola itzezin bear dan erakusten asi, ta beste gauza asko ere erakusten dizkigu. Ori gertatzen da beti irakasle onakin : berak uste baño geiago, berak nai zutena baño geiago erakusten dute. *Peru Abarka*, gogoz eta benetan irakurtzen duenak, ez du inori galdetu beařik, orain eun urte, gure Euskal-erian ola-gizonak nola bizi ziran jakiteko. Eta ez ola-gizonak bakařik. *Peru Abarka*'k erakusten digun guztia, zuen aurrean gogora ekaři nai banu, *Peru Abarka* bezelako liburu bat egin beařko nuke. An ikusten degu, orain bezela, Mogel'en egunetan ere, euskeraz itzegitea, aberatsentzat eta aberats-usaikoentzat gauza gaitza zala, euskera alde batera utzi zutelako. An ikusten degu, ere, luřaren gañean zintzo etzegoen baseñtárea, bere buruaren ondarena bilatzen zebilela. «Koipe bagako lapikuak —dio Mogel'ek— ez dau aragi mamintsu ta mardorik egingo; ez ta bere simaur bagako luřak arto eta gari ugaririk.»

Mogel'en baseñitaña, *Mogel'en Peru*, ez da, gure egunetan olerkari batzuen buruan sortutako baseñitañen antzekoa: baseñian, abereai begira, luñaren gañean izerdia isuriaz nekez bizi dan baseñitaña da. Ala ezpalitz, ez litzake egiazkoa izango. Zer nolakoa dan jakin nai badezute, entzun egiozute berari goizean, oetik jaikitzean Maisu Juan'ekin izketan asten danean:

«Banua jaztera —dio—; baña itxaron biar deustazu puska baten goizeko erégu onak Jaungoikoari egin arñeraño. Nik egunoro gosaritu, bazkaldu, ta apaldu ten dodan baizen ziur, egin daruadaz goizeko eskaarijak, ta bañdin gabaz oera baño lenago neure emazte ta umiak lagunduten deusteela. Maisu Juan, neure adiskidia; aseñatuko ezpazintxataz, esango neuskezu, ez deustudala ikusi, Kristinauba zarianen usain ta igarñgaririk. Ozta ozta, indaréz, gogo otzaz, ezin bestez, ondo iritxiz ta nagi nagi ziñiala, erdi lagundu zeunstan maiko erégubak egiten; eta autortu zeunstan, neu lotsatuteko bestian, ez bakarík etzendubala maiko jaana bedeinkatuten ta jan ostian Jaungoikoari eskeñak emoten, baita bere etzenkiyala zelan egin. ¿Eta diñozu gero irakuñlari edera zariala? ¿Zelango liburuak irakuñi daruazuz? Gomutau zaitte, on guztiya Jaungoikoagandik yatorkula. Ez naz ni eskolauba; baña badakit nik erein arñen galgarauba soluan, ezarñ arñ zimaurña ugari, joñatu ta zalgia eskuz atera arñen, ez jatala garirik elduko, neu lo naguan artian euriyakaz gozatu ta luñ bañuban zelan ez dakidala erñe erazo ta azten ezpadau. Beraz zor deustaguz eskeñak Jaungoikoari gure bizitziari iraun egiteko emoten deuskulako zer jan. ¿Eta deritxazu gaisuak osatu gura badifuzu, ez deustazula eskatu biar Jaungoikoari lagundu dagizula?»

Oña or zein dan eta nolakoa dan *Peru Abarka* :

langilea, bene beneako langilea, lana egiteko jaiok geralako; ordea, bere lanaren indarra nondik datozen ongi dakiena. ¿Gure alegiñ guztiak zer dira, Jaungoikoak ontzat artzen ez baditu? Ara zer erakusten digun *Peru Abarkak* lenago gogoratu ditugun itzetan.

Noizik bein, *Peru Abarkak*, berak dionari indar geiago emateko, ipui bat edo beste esaten du. Ara, ipui oetako bat :

«Eldu zan korta batera azeri bat, ta topau eban an belarluze, edo txari gizen ta mardua. Esa eutsan onek, ¿zer darabilk emen, lapur zital orek? Iri guztiak deubee gorofu. Eizaan dabilzanak, eruaten ditubazalako eurak il gura jituben eperak. Gurago juek i lako bat, sei eper baño, egiten ditubazan kaltiak gaiti. Etxeetan ezin ikusi abee, oluak atrapetan ditubazalako. Txakurak urinetik igarten jeutseek, botaten duan atsaz, urian abilela. Asko ostu ta beti argal beste lapurak legez. Ase olakiz, bildotskiz, ta eperkiz, ta beti aragi txarra egiten duala. Ilfen baabe bere, ezabe ezerfako gura. ¿Ez dakusk bariz nire bizitza ona? Jan ta lo, ta nozbait urten ibiltera. Jatort neskatilia zukubaz, arta garaubaz ta gaztana kaz. Sabelpian ta lepoganian niri igorzten oi dabil, ta bere poza da, nik ondo jaatia, gizen egitia; ta egun baten jan gura ezpadot, ilunduten jako biotza, ta dino negarez legez : jangarzutu da gure lauonekua, ta yabil eregau ta palagetan jan eragiteko. Esaeutsan azerijak: ja tontotzara! Lo egik; gizendu adi. Maite jitubek ire odoloste, lukainka, gibel, bare, solomo, ta duan guztia. Ire urdai gozaturak urte guztian egon biarko jok egosten, kunzurun ta solomuak sutan ereten. Yatoranian epalia, ta iru edo lau gizonek oratuta, sartuten deubanian ganibeta samati eraiyetafaraño, irintzaka aguanian oiñ ezin eraginda esango dok : ¡O azeri zorionekual jeta zeinbat

dontsubagua asan ni baño! Ora zefara yo dabeen nire yan, lo, ta bizitza onak.»

Gure egunetan, beřizale asko da. Danik eta erokeririk aundiena izan ařen, gauza beřia bada, onako oientzat maitagarřia da. *Peru Abarka*'ren egunetan ere, ořelakoak baziran. Begira *Peru*'k nola erakusten digun zeř nolakoak ziran :

«Bai alan jazoten da aspaldiko urřeetan; nekezale guztiak bere badaukez euren zapatak zutoetxubetan, ta kalzerdiyak kakuan esegita. Sařtu dira kapela kerizgarřiyak, ta egal biribil ta luzedunak. Nik entzun neutsan aita asaba bati, antxina andikiyak bere ebiltzala abarkakaz, txapel batubaz, zeintzuk obago dirian buruba ta belarřiyak berotuteko kerizgarři zuk sombrerelubaren izena emoten deutseezunak baño. Jaggiko balira lurřetik antxinako asabak, ez leukee sinistuko bizkaitar, ta euren ondorenguak diriala gaurko jaun, andiki ta andikigurak. Mutilak beti erabilen buruba mutildurik, ta emendi etorkeen euren izena. Gizonak azten eben ulia lepoti beera ezarteko, ta agerřtuko bazirian gizon arřtian. Neskatiak erabilezan uliak agirriyan euren garbitasunaren igargarřizat. Neska zantar jausi, ta garbitasuna galdubak, zapiyakaz estalduta burubak, lotsaturik, atzeratu ditezan bestiak dongaro egitetik. Andra ezkondubak estaldu eruezan burubak, batzuk orain legez, ta etxanderak jira askogaz. Aztu dira asko gaurko egunerako antxinako gure mutil, neskatila, gizon ta andreen jaanzi iraunkorak. Nor nor dan ħnok ezagutu? Len ozta ezagututen zan matsardaua. Sagasti asko zirian, eta eřiko arřdao edo sagardauaz igaroten zirian bizkaitar ta beste euskaldunak. Diruba geratuten zan beřtan. Eztago ikusi baño zeinbat tolara topetan dirian etxe zaarřetan, ezerřtako eztirianak gaur. Maisu Juan ħzeř

deritxu? ¿Zer diraustazu? ¿Nortzuk bizi zirian obeto? ¿Aen lautasuna obia etzan, gure egunetako bitxitasunak baño? Galdu gaitube arotz ta erdaldunak, ta tximino eginik jaraitu gura deutsegu aen asmuei. Nire alabak jazten dira lau lau astegunetan biar egifiari dagokan legez, ta jai egunari emoten jakola beria. Daukadazan alabak dira bikotxak, edo batera jaiyuak, ta etzara onegaz zurituko zu, dakizulako izan oi diriala nosbait irukotxak bere. Seme bata eskolauba da, liburu zalia; badaki erdera, ta euskeratuten deuskuz, gaba igaroteko, irakuñi dituban ipuinak, baña ipuin onak, garbi ta iñoren kalte bagakuak. Egoten gaxakoz auak zabalik entzuten, ume txikarñak Peru ta Mariyaren ipuin gatz bagaak entzun daruezan garaz.»

Zein edo *zeintsu* bat edo beste kenduko balitz ¿zer zati edeña nik orain irakuñi dedan, *Peru Abarka'* tik artutako zati au!

Beste orrelako zati asko nere itzaldiari itsasteko gogoa datorkit, Mogel'en izkera nerea baño zuentzat edeñagoa eta pozgarñagoa izango dalako. Baña nere itzaldia geiegi luzatu leike, eta zuek bear baño geiago aspeñtzea nere jardunarekin, gauza egokia ez da. Alaz guziaz ere, nere lana bukatu nai ez nuke, *Peru'* ri zuen aurrean beñiro izketan eragin gabe. ¿Jakin nai al-dezute nola mintzatzen zan, Mogel'en egunetan bere baseñiko izateaz pozik zegoen baseñifaña? Entzun *Peru'* ri :

«Neskatiñak, ingira; imini egizube maiya. Badakizu, Maisu Juan, zelangua oi dan baseñi etxeko janlekuba: txisiñuban zamauba zabaldu, subaren onduan egon, lapikua eraz ta uñian euki; ¿nun, Erégeren jauregietan bere mai egoki ta ayutubagorik? Uste bagian legez arñu ditugu. Jakin izan baleu Mariya nire emaztiak etorteko ziniala zu, ipiniko eutsun aparti

galanta: Gauř igaroko gara zelan alan: Uřdai zielgati ta lukainka-solomuakaz egingo dogu koipatsu; gura badozu ogi eřegutařaz, gura badozu arto berozkuakaz. Zeure aukeran eukiko dozu. Eřeten dagoz gaztařnak; egosten dago beisegiyaren ezne txito mamintsu ta koipatsuba, lapikuan dagoz urdai ta zezinaz eginiko azaak; eřeten řagar mueta asko, berazak, gazaminak, urtebetiak, domentxak, kurkubietak, gořigarřatzak, abapurubak. Buřduntziyan dakutsuz olanda ta usakumiak. Eztoĝu etxeti urten ezeren bila : usuak azten ditugu emen, ez geuk jateko ezpada eruateko arřtue-mona daukagun andiki edo abadeen etxera, ta bai noř edo noř baletoř geurera uste uste bagian. Usakume il baři ta aragi berodunak ez dabee samuřtuteko gořde biar egunen bat edo beste, epeř olagoř ta olaar irenak legez; il, lumatu, ta gardostu ezkeru sutan luma apuřetati garbituteko, eztaukee buřduntziyan sařtutia bařo, samuř ta koipatsubak egoteko. Usteko dozu biar bada, eztoĝula eukiko arřdaorik. Badaukagu, ta zeř jazuan edo zeř etořiyan beti euki daruagu gořdeeta, ez geuk edaateko, bařa bai emoteko iřor badatoř. Yazoten da nosbait etořtia andikiren bat edo beste mendi albokuetara, basauřde, epeř, edo olagořen eizara, ta jakiřnik nasala gizon prestu ta biotz onekua, datoz zerbait arřtutera lotsa ta atzerakuntza бага, ta egiten deutseegu abegi, gera ta arera txit ona; ta nosbait jazoten jakee eguraldi euritsu, ta truxu gogořak artuta, etortia ona gaba igarotera, ta geratuten dira zuřturik, iminten jakeelako apari ez txaarř ta oe garřiya, ta esan darue, ezebela euren etxeetan obeto apalduko. Agaiři nakusenian eřira jua da jai egunetan, alkarřen leyan esesten ta ekiten deustee bazkaritara eruateko, ta nauke eurakaz maiyan. Eztau etxerik galduten onelango prestutasunak.»

Aski da. Mogel'en zatiak nere itzaldian sartzea, bearekoa zan; ordea, aufera ere, zati oiek nere itzaldira ekañiko banituke; ¿ez dakizute zer gertatuko litzekean? Itzaldia, Mogel'ena izango litzake, ez nerea, eta ez didazute zuek orotarako Euskaltzaindira deitu.

¿Nondik sortu zitzaion Mogel'i, *Peru Abarka* egiteko asmoa? *Juan Luis Vives*'ek latinez irakasteko egin zituen elkarizti edera irakurita. Ez da, ordea, *Vives*'en idazkia, Mogel'enaren iturburu. *Peru Abarka*'ren sustraia bilatu nai duenak, Mogel'en biotzean bilatu bearke du. Markiña'ko apaiz beakurñariak euskerari zion maitetasuna, euskera zabaldu eta goratzeko zeukan gogoa: ora or *Peru Abarka*'ren iturburua: orñik sortu zan, orñik atera zan gauñ ere, pozik irakurñen degun Mogel'en idaztia.

Orñutik onera, eun ta geñago urte igaro dira. Euskal-erñiak, gauza asko ikusi ñitu, euskerak ere bai. Eguzkia, batzuetan lañoz edo odeiz estali-aren, beti eguzki da; eta gitxiena derizkiogunean, iñoiz baño ederañago ageñtzen zaigu, gu berotzeko, luñari indañ emateko, alde guztietan arñgia zabaltzeko. Euskerari euskaldunak dioten maitetasunarekin, ori bera gertatzen da. Batzuetan osoro galdu ñala, benetan itzali ñala, badirudi; baña beñero agertzen da, beañ bada iñoiz baño indañtsuagoa, iñoiz baño sutsuagoa. Eta maitetasun ori beti bizirik, eta geroago ta biziago azaldu ñedin, gure *Euskaltzaindia* sortu zan. *Ekin eta yañai*, dio onek; eta nik, nere itzaldi au bukatzeko, Euskaltzaindiaren itz oek gogora ñakarzit, eta Mogel'ek egin zuenaz oroiturik, uste ñet, gizon bikaiñ ark ekin zionari, guk, gauñko euskaltzaleak, eta batik-bat Euskaltzaindian biltzen geranak, asmoz ta jakitez orain eta beti jañaitu bear ñiogula.

† KARMELO ETXEGARAI.